

Cengiz Dağı'nın Onlar da İnsandı Romanının Özne ve İktidar Bağlamında İncelenmesi*

Pınar DEĞİRMENÇİ*

Öz

Çalışmada, Cengiz Dağı'nın *Onlar da İnsandı* adlı romanına yansıyan özne ve iktidar ilişkisi tespit edilerek incelendi. Bu ilişkileri tespit ederken Michel Foucault, Martin Heidegger, Descartes gibi düşünürlerin özne ve iktidar kavramlarını ele alış biçimlerinden yararlandı. Çalışmada özne ve iktidar arasındaki bağ, iktidarın birey üzerindeki etkisi, bireyin iktidar tarafından gözetim altında tutulması vb. konuların gösterilmesi amaçlandı. Çalışmada ele alınan *Onlar da İnsandı* romanında Kırım Türklerinin Sovyet rejiminden çektiği zulüm ve sıkıntılar, bireyin iktidar tarafından öznelendirilmesi, iktidarın kendi varlığını devam ettirmek için halktan beslenmesi gibi hususlar üzerinde duruldu. Metnin birinci bölümünde özne ve iktidar kavramının tanımı ve tarihsel süreci hakkında bilgi verildi. İkinci kısımda ise *Onlar da İnsandı* adlı romanın yapı incelenmesi yapıldı. Son bölümde de adı geçen romanın özne ve iktidar açısından incelenmesine yer verildi.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Dağı, Onlar da İnsandı, Özne, İktidar.

An Analysis of Cengiz Dağı's novel *Onlar da İnsandı* in the Context of Subject and Power

Abstract

In this study, the relationship between subject and power as reflected in Cengiz Dağı's novel *Onlar da İnsandı* was identified and analyzed. While determining these relations, the ways in which thinkers such as Michel Foucault, Martin Heidegger and Descartes handle the concepts of subject and power were utilized. In the study, the link between the subject and power, the effect of power on the individual, the surveillance of the individual by power, etc. It was aimed to show the issues. In the novel *Onlar da İnsandı*, issues such as the persecution and hardships suffered by Crimean Turks from the Soviet regime, the subjectification of the individual by the power, and the feeding of the power from the people in order to maintain its own existence were emphasized. In the first part of the text, information was given about the definition and historical process of the concept of subject and power. In the second part, the structure of the novel *Onlar da İnsandı* was analyzed. In the last part, the novel was analyzed in terms of subject and power.

Keywords: Cengiz Dağı, *Onlar da İnsandı*, Subject, Power.

Giriş: Özne ve İktidar Kavramlarının Düşünsel Arka Planı

Türkçe Sözlük'te özne, "Bir cümlede bildirilen işi yapan, yüklem bildirdiği durumu üzerine alan kimse veya şey, fail, süje.", felsefi anlamda ise "Bilinci, sezgisi, düş gücü olan, bazı filozoflara göre de dış dünyaya karşıt olan birey"¹ olarak tanımlanır. Felsefe sözlüğünde özne kavramı, metafizik ve mantık alanlarında olmak üzere iki farklı şekilde tanımlanır. Felsefe sözlüğünde özne, mantık alanında "Bir şeyin, yani bir nitelik, özellik, karakteristik, yüklem ya da bağıntının kendisi hakkında tasdik ya da inkâr edildiği, evetlediği ya da değinildiği şey.", metafizik alanında ise "İlk ya da Orta Çağ felsefesinde, 'orada' zihinden bağımsız olarak fiilen var olan şey"² şeklinde tanımlanır. Özne, Orta Çağ fikrinde zihinde mevcut olan değil gerçekte var olan bir şeydir. Modern felsefe ile birlikte özne, bir şeylerin farkında olan "ben" anlamına gelir.

Öznenin ne olduğu ve özne ile ilgili tartışmalar İlk Çağ'dan Modern Çağ'a kadar birçok filozof tarafından farklı şekillerde yorumlanır. Cebir ve matematiğe yenilikler getiren Descartes, aynı zamanda felsefe alanında da önemli yere sahiptir. O, felsefe alanında kilisenin bağınazlığından doğan skolastik sistemi reddeder, "Düşünüyorum, o hâlde varım" sözünden hareketle teorilerini yalnız akıl üzerine

* Bu makale tarafıma hazırlanmış olan *Gün Olur Asra Bedel, Cengiz Han'a Küsen Bulut ve Onlarda İnsandı Romanlarında Özne ve İktidar* başlıklı lisans bitirme tezinden üretilmiştir.

* Yüksek Lisans, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, pnardegirmencii@outlook.com, ORCID: 0009-0001-6121-8893.

¹ Türkçe Sözlük 2005, 596.

² Cevizci 1999, 668.

kurar. Orta Çağ'da merkezî konumda yer alan Tanrı'nın yerine "cogito" kavramını yerleştirir.³ Bununla birlikte özneye ilgili tartışmalar başlar. Descartes'e göre "cogito", kendi varlığının farkına vararak kendinin, Tanrı'nın ve dış dünyanın varlığını kanıtlayan bir öznedir. O, bu kanıtlamalarda her ne kadar Tanrı'ya başvursa da gerçeği ortaya koymak için ilk olarak düşünen özneye dikkat çeker. Düşünen beni yani özneyi merkezî bir konuma alırken diğer kalan her şeyi nesne olarak ele alır.⁴ Descartes'le başlayan özne düşüncesi 18. yüzyılda da etkisini sürdürür ve Descartes'in açtığı yolu Kant da takip eder. Alman felsefesinin kurucu isimlerinin arasında yer alan Kant, felsefede bilgi kuramını ortaya atar. Descartes'tan farklı olarak Kant'a ait özne kavramı, hem bilen hem de eyleme dönüştüren öznedir. Çünkü insan sadece bilen bir varlık değil aynı zamanda eylemde bulunan bir varlıktır. Aklın her iki durumunda da özne kurucu konumdadır. Kant'tan sonra özne hakkında yapılan tartışmayı Nietzsche devralır. O, kendinden önceki filozofların fikirlerini eleştirerek bu tartışmalara üst-insan kavramını ekler. Nietzsche, Descartes ve Kant'ın öznelere cansız bir özne olarak tanımlar. Tanrı, nesne, özne, hakikat gibi kavramları kurmaca olarak görür.⁶ Ona göre bu kavramlar değerini kaybederek hiçleşir ve bu hiçleşmeyi değiştirecek olan üst insanın varlığıdır. Üst insan, kendinden daha üstününü daha iyisini yaratmak isteyen kimsedir. Nietzsche'ye göre Tanrı ölüdür, insan kendini onun yerine koyar.¹ Bundan ötürü insan Tanrı'yı yaratamayacağı için üst-insanı yaratır. Onun üst insan olarak kurguladığı özne yaşayan öznedir. Özne tartışmalarında diğer önemli isim varoluşçu felsefenin önde gelenlerinden Heidegger'dir. Heidegger, felsefe tarihini 'metafizik' olarak tanımlar. Ayrıca ona göre metafizik, öznedir. O, varlıktan ziyade varlığın anlamının açığa kavuşturmasını ister ve bunu da var olan anlamına gelen "dasein" kavramı üzerinden yapar. Özne, Orta Çağ'da egemen olan Tanrı'dan kendini soyutlayarak yaşamayan, sadece bilen ve bilmesinden ötürü akla sahip olan varlık olarak ele alınır. Heidegger'e göre varlığı anlamının yolu Dasein kavramından geçer. Dolayısıyla Dasein, öznedir veya öznelere arası bir şeydir.² Özne ile ilgili tartışmalarda fikirlerine değinilmesi gereken diğer bir isim de Hegel'dir. Hegel'in felsefe sistemi "tin" kavramıyla ortaya çıkar ve bu sistemin başında "varlık" bulunur. Onun felsefe sistemindeki "tin" in asıl amacı kendi bilincinin farkına vararak bu yolla özgürlüğe ulaşmaktır. O, öznenin gücünü elinden alarak o gücü tin kavramı etrafında toplar. Hegel'in kurguya dayalı felsefesi özne, öz bilinç kavramlarını tartışmalı bir şekilde ele alır. İnsan, öz bilincinin farkında olan bir varlıktır. İnsan beni'nin öz bilince ulaşmasının yolu nesne ortamını tanıma isteğinden vazgeçmesiyle olur. Özne, Hegel'de kendi içindeki bilinene benzemeyen birini oluşturma ve bunun sonucunda oluşan olumsuzluk şeklindedir. Yani özne, kendine ve bütün dünyaya karşı hayır demesini bilen bir kuvvettir. Hegel'in bu konudaki görüşleri Karl Marx'ın özneye ait tanımlamalarını besler. Karl Marx, Hegel'den farklı olarak özneyi bilinç merkezli değil, emek ve sermaye ilişkisi çerçevesinde ele alır. İnsanın karşısında özne olarak duranın kendisinden daha güçlü yapılar olduğunu söyler. Marx, insanları nesne pozisyonuna sokan bu yapılara karşı özneliğin yeniden egemen olması gerektiğini savunur. Komünizmin ilk ve en büyük temsilcilerinden olan Alman filozof Marx, öznenin kişiye özgü değil yapıya özgü bir şey olduğunu belirtir. Bu tanımların yanı sıra Foucault'da özne, aynı zamanda başkasına boyun eğen, itaat eden anlamlarına gelir. Foucault bu kavramı, "denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne." şeklinde iki anlamda kullanır.³

Dilbilimi ve semiyoloji ilişkisinde anlamlandırılan öznenin aksine Foucault'da özne, Fransızca "sujet" (özne) kelimesi esas alınarak aynı zamanda "tebaa" yani tabi (boyun eğmiş) anlamını taşır.⁴ Foucault burada özne olma ve öznellik kavramlarına vurgu yapar. İktidar bireyi kendine boyun eğen, tabi kılan nesneye dönüştürmek için kişiyi özneleştirme yoluna gider. Öznelliği ise bireyin kendisiyle kurduğu zihin ilişkisi sonucunda kendi kararıyla bağlandığı kimlik olarak ele alır. Hapishaneler, polis, delilik, eşcinsellik, cinsellik ve sosyal haklar hakkında çalışmalar yapan Michel Foucault, toplumun kalıcı olan doğrularını inceleyen bir filozoftur. Foucault, Karl Marx ve Sigmund Freud'un düşünceleriyle uyuşmazken Nietzsche ve Heidegger'in fikirlerinden oldukça etkilenir. Onun çalışmalarının birçoğu "özne" kavramı ekseninde yapılmıştır. Çalışmalarının merkezî konusunun özne olmasının nedeni ise Foucault'nun içinde yetiştiği çeşitli gelenek gruplarıyla olan ilişkileridir. Çeşitli yerlerde almış olduğu

³ Yıldızdöken 2017, 163

⁴ Cogito 2011, 156,213-215

⁶ West 2008, 213-215

¹ Cogito 2011, 114-116

² West 2008, 168-169

³ Foucault 2014, 63

⁴ Uzunkaya 2017, 284

eğitimler sayesinde bir dönem fenomenoloji ve pro-marksist geleneğin etkisinde kalır. Ama çok geçmeden bu iki geleneği reddeder. Bu iki geleneğe ek fikir olarak özneye ait tecrübe biçimlerinin sorunsallaştırmalar yoluyla ortaya çıkıp geliştiğini öne sürer. Bu şekilde Foucault eserlerinde yer alan delilik, cinsellik, hastalık, suç gibi deneyimleri sorunsallaştırma süreçlerinin bir tarihi olarak ele alır. Sorunsallaştırmanın tarihini, düşüncenin tarihi olarak ele alan Foucault'ya göre “düşünce” bireyin özne olarak ortaya çıktığı tüm davranış ve tutumlardır. Foucault, sorunsallaştırmanın üç temel çizgi üzerinden meydana geldiğini söyler: bilgi, iktidar, etik.⁵

İlki kendilerine bilim statüsü kazandırılmak istenen araştırma kipleri içerisinde özneyi nesneleştiren bilgi aşamasıdır. İkincisi öznelerin bölünmesi kendi içlerinde ya da başkalarından ayrılması ile bölücü pratikler diye adlandırdığı iktidar nesneleştirmesidir. Üçüncüsü ise insanın kendini özneye dönüştürme biçimi olan etik nesneleştirmedir.⁶

Sorunsallaştırmanın ilk aşaması olan bilgi aşamasında insan bilginin öznesi ve nesnesi hâline getirilir. Bu konuma getirilen insan zamanla akıl sahibi-akıl hastası özneye dönüştürülür. İnsanı buna çeviren ise psikiyatri, hapisane, klinik gibi kurumlardır. İnsanın nesne konumuna getirildiği ikinci sorunsallaştırma alanı iktidar aşamasıdır. İktidar nesneleştirmesinde, temelde normal-anormal etrafında kurulan özne sınıflandırması yer alır. Bununla birlikte bir yandan normal olanı anormalden ayırırken bir yandan da anormal olanın üzerinde yürütülen kapatma iktidarının normal gözükmesini sağlar. Foucault, son olarak ise insanların kendi kendilerini özne hâline getirmesi üzerinde durur. İktidar kendi oluşturduğu sınıflandırmaya uymayan insanları anormal olarak nitelendirir. Bu anormallığe tâbi tutulan bireyler ise kendilerinin iyileşmesi ve normal birey hâline gelmeleri için kapatılmaya başvururlar. Aynı zamanda bireyler kendilerinden farklı olanlardan korkar ve kendilerini onlardan koruma gereği duyarlar.⁷ Bu da bireyleri iktidara ve onun baskı sistemine bağımlı hale getirir.

Söylem, Foucault'nun felsefesinde üzerinde durduğu sorunsallaştırılan kavramlardan biridir:

Foucault'da söylem, düşünen, bilen, konuşan öznenin kendini görkemli bir biçimde ortaya çıkarışı olarak değil, tersine öznenin dağılımının ve kendisiyle süreksizliğinin belirlenebileceği bir bütün olarak görülür. Ona göre söylem birbirinden birbirinden ayrı mevkiler ağının yayıldığı bir mekândır.⁸

İnsanların özneleştirilmesi söylemler aracılığıyla gerçekleşir. Foucault'ya göre söylem, dışlama ve denetleme yöntemleri ile üretilir. Bunlardan ilki yasadır, diğeri ise akıllılık-deliliktir. Öznenin nesne konumuna getirilmesinde etkili olan delilik, tarihsel olarak bir dönem tedavi edilip iyileştirilmesi gereken alan olarak görülmez. Aynı zamanda deliler, Orta Çağ'da insanlar tarafından hor görülüp dışlanan özelliğe sahip değildir. “Meczip” olarak tanınırlar ve eğlencelerde kendilerine yer verilir. Delilik öznesi modern döneme kadar, insanlar için korku, endişe, kaygı nedeni olarak değil bir şeyin ilerisini görebilme ve bunu yorumlayabilme özelliğine sahiptir. Modern dönemle birlikte delilik öznesi, insanlar tarafından hor görülen, küçümsenen, dışlanan ve toplum tarafından ötekileştirilen olarak yeniden tanımlanır. Öteki konumuna getirilen delilik öznesini nesneleştirmek için akıl hastaneleri, klinikler, hapisaneler gibi çeşitli iktidar kurumları bulunur. Bu kurumların temel amacı, insanın psikolojisinde ve toplumda meydana gelen düzensizliği giderip normal bir hale getirerek anlatılanı anlayan, hemen öğrenebilen özneler üretmektir. Kapatma, yasa adına olmaktan ziyade düzeni sağlamak için kullanılan bir yöntemdir. Kapatma sadece deliler üzerinde değil dilenci, serseri, suçlu, hovarda gibi toplumun her kesiminde bulunan insanları da içine alır. Suçlular, çaba gösterip bir şeyler meydana getirmek suretiyle cezalandırılır ve böylece itaat gösteren toplum için faydalı bireylere dönüştürülürler.⁹ Özne, gözetim ve denetleme ağları vasıtasıyla bireysel hale getirilir.¹⁰ Özneyi bireyselleştirmek için iktidar alanları kullanılır.

⁵ Foucault 2014, 13-14

⁶ Çelebi 2013, 520

⁷ Çelebi 2013, 521

⁸ Keskin 1999, 18

⁹ Coşkun 2010, 8-14

¹⁰ Çelebi 2013, 518

İktidar kavramı sözlükte, “Bir işi yapabilme gücü, erk, kudret; Bir işi başarabilme yetki ve yeteneği; Devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi; Bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar”¹¹ şeklinde tanımlanır. *Siyaset Felsefesi Problemleri* adlı eserde iktidar,

*İnsanın yapabilme, belli bir etki yaratma gücü ile birlikte belli bir etki yaratma yeteneği; fiziksel güç, kuvvet, siyasal, endüstriyel, askeri güç, nüfuz etki, erk ve başkaları üzerindeki denetim anlamlarına geldiği gibi; yönetim, yönetme yetkisi, eylemde bulunabilen, güç sahibi kimse, etkili birisi, nüfuz sahibi, etki ve yönetme gücü olan topluluk, ulus, devlet vb.*¹² olarak ele alınır.

Felsefe sözlüğünde iktidarla ilgili dört tanım yapılır. Bu tanımlar şu şekildedir:

*Genel olarak, eylemde bulunma, bir şeyler yapabilme doğal gücü ya da yeteneği; Etkide ya da eylemde bulunma imkânı veren hukuki, siyasi ya da ahlaki güç. Formel olarak, A'nın B'yi, B'nin yapmayı tercih etmediği bir şeyi yapmaya zorlama gücü ya da kudreti; Devlet yönetimini elinde bulunduranların, bir toplumu yönetenlerin siyasi, hukuki ve fiili gücü ve yönetenlerin, yönetme yetkisini elinde bulunduranların kendileri, hükümet.*¹³

İktidar ile ilgili görüşler ve yapılan tartışmalar İlkçağ'dan başlayıp Aydınlanma dönemi sonrasına kadar uzanır. MÖ 5. yüzyılda para karşılığı felsefe öğreten gezgin filozoflara “sofist” unvanı verilir. Sofistlerin düşünceleri Aristoteles, Sokrates ve Platon gibi büyük filozoflar başta olmak üzere birçok filozof tarafından eleştirilip küçümsenir. Sofistlere göre Yunancada bir şehir veya şehir-devleti anlamına gelen “polis” için farklı gerçekler vardır. Onlar için devlet, insanların özgürlüğüne engel olan yapay bir mevkidir. Sofistlerin bu anlayışlarına karşı olan Sokrates, insanların polislerde mutlu hayat sürebilmelerinin yasalarla mümkün olacağını söyler. O, iktidarı yöneten insanların az veya çok olmasından ziyade yöneticilerin erdemli ve doğrucu olmasıyla ilgilenir.¹⁴ Sokrates'in bu düşüncelerini Platon devam ettirir ve erdemli kişilerin yaşadığı toplumu, iyi devleti arama yoluna gider. Platon, insanların kendilerine yetemediğini, bu yetememenin insanları bir arada yaşamaya yönlendirdiğini ve bunun sonucunda da devletin meydana geldiğini ifade eder. Sofistlere göre devlet, yapay kurum iken Platon açısından doğal bir kurumdur.¹⁵ Platon, iktidarın erdem, hikmet sahibi olan Filozof-Kral'ın yasalarıyla mümkün olacağını belirtir. Aristoteles'e göre ise devlet, insanlar için iyiyi düşünen ve doğruyu hedefleyen kurumdur.¹⁶ O da Platon gibi devletin doğal bir kurum olduğunu ifade eder. Platon devleti aynı türden insanların yaşayabileceği eşit bir yer olarak ele alırken Aristoteles Platon'dan farklı olarak devleti başka türden insanların yaşayabileceği eşit olmayan yer olarak ele alır. Aristoteles devleti, yüksek kademe yer alan asillerin değil iyi, erdemli kişilerin iktidara gelerek yönetmesi gerektiğini belirtir.

Orta Çağ düşüncesinde iktidar, Tanrı'ya dayanır ve iktidarı yönetenler Tanrı'yı simgelerler. Bundan ötürü geriye kalan herkes iktidarı sorgulamadan baş eğmek zorunda kalır. Bu çağın ilk düşünürlerinden olan Augustinus, devletin insanlara adalet, hak gibi değerleri öğretmesi bakımından iyi ama soy bakımından kötü olduğunu söyler. Ona göre bir kurum olarak devletin ortaya çıkışı zaruridir. Çünkü insanlar Tanrı'dan kopup kaosun içine düştüler ve bu yüzden Tanrı insanların başına yine onlardan meydana gelen iktidarı getirdi. Filozof ve tanrıbilimci olan Augustinus'a göre iktidarı meydana getirecek olan din bakımından önemli yer işgal eden Kilise'dir.¹⁷ Orta Çağ felsefesinin en önemli düşünürlerinden Aquinalı Thomas ise hâkimiyet ve yönetimin, toplumların kurduğu kurallar ve kanunlarla mümkün olduğunu söyler. Ona göre, en iyi idare şekli tek bir kişinin hâkimiyet sürdüğü devlettir.¹⁸ Aydınlanma dönemi düşünürlerinden olan Machiavelli, Orta Çağ'ın Tanrı odaklı iktidarını eleştirir. Onun için iktidarı meydana getirecek olan iki unsur vardır; halk ve prens. O, siyasetin dine ve geleneğe ait unsurlardan bağımsız bir hâle gelmesi gerektiğini ileri sürer. Machiavelli, iktidarın sahibinin prens olduğunu belirtir. Prens bu iktidarı kendi kabiliyeti ve kuvveti sayesinde ele geçirir. Siyasetin, insanı ve hayvanı ayırmadığından ötürü prensinde bu iki unsura uygun tutum göstermesi

¹¹ Türkçe Sözlük 2005, 1063.

¹² Can 2005, 81.

¹³ Cevizci 1999, 454.

¹⁴ Yalçınkaya 2013, 9-12.

¹⁵ Senemoğlu 2016, 49-50

¹⁶ Senemoğlu 2016, 53

¹⁷ Ağaoğulları 2015, 2018-222

¹⁸ Şahin 2011, 9-10

gerekir.¹⁹ Machiavelli'den sonra gelen Fransız düşünür Jean Bodin, devleti aile gibi düşünür, babanın aile ortamında olan pozisyonunu devlet açısından krala verir. O, iktidar bulunmak ile egemenliğin farklı şeyler olduğunu belirtir. Egemen, onun açısından sürekli var olacak, yıkılmayacak unsurdur.²⁰ Jean Bodin'den sonra gelen İngiliz felsefeci Thomas Hobbes, kurumla ilgili bir egemenliği ortaya koyar. Ona göre egemenlik, insanların zorla kabul edip boyun eğmeleri ve her bireyin kendi aralarında anlaşarak hür iradeleri, istekleri doğrultusunda benimsemesi olarak iki şekilde ortaya çıkar. O, insanların kendi istekleri doğrultusunda kabul ettikleri iktidara bile aslında insanların o iktidarı benimsemek zorunda kaldığını belirtir.²¹ Tüm bu tanımlamalardan farklı olarak Foucault, iktidarın, demokratik hakların ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu zorlamaya ve zulme dayanan teşkilatlandırma olarak görülmesi gerektiğini savunur. Foucault, iktidarı, şu şekilde tanımlar: "İktidar doğrudan ve aracısız olarak başkaları üzerinde değil; başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir eylem kipi olmasıdır: eylem üzerinde potansiyel ya da fiili eylem, gelecekteki ya da şu andaki eylemler üzerindeki bir eylem."²² Buradaki iktidar, birilerinin başkaları üzerinde söz sahibi olduğu, rıza göstermeyle bir ilgisinin bulunmadığı iktidardır. İktidarın uygulanmasının amacı, hareket, tutumları yönlendirmek ve yönlendirmenin sonucunda da davranışları düzene sokmaktır. İktidar yalnızca özgür özneler üzerinde ve yalnızca onlar özgür oldukları sürece işleyebilir. Buradaki özgür olmak, insanların çeşitli hareket, tutumlarını gerçekleştirebileceği alandır. Bu alanı da sağlayacak olan iktidarın kendisidir. Bu alan bireyi denetleme amacı gütmeyen bireyin kendi hür iradesi ile iktidarı ve onun ilişkilerini kabul ettiği bir alandır.²³

Foucault'nun, hukuksal-söylemsel model olarak tanımladığı geleneksel model; iktidarı hükümlerlik, yasa, yasaklama ve itaat sistemi içinde tasarlar. Aslında Foucault hukuki ve söylemsel modelin yerine biyo-iktidar adı verilen yeni bir iktidar düşüncesinin meydana geldiğini vurgular. Biyo-iktidar adı verilen bu yeni iktidar biçimi yaşamın sağladığı olanakları sınırlamayı değil o olanaklarla bir şeyler üretmeyi sağlayan yaşam tarzını destekler. Biyo-iktidar bedenin cezalandırılmasını reddederek onun yerine, bedeni iyileştirici ve onu üretken bir hale getirecek cezaları tercih eder. Foucault bunu şu şekilde açıklar:

Biyo-iktidar tahakküm ve hegemonya ilişkileri getiren ayrımcılık ve toplumsal hiyerarşi etmenleri olarak da etkili olmuştur. Ama bu etkiyi yaparken kullandığı teknikler negatif ve sınırları dardır ve bedensel şiddeti dışlar. Çünkü bireyin biyolojik yaşamı ve onun sahip olduğu güçleri sınırlamak ve en uç noktada yok etmek yerine daha da güçlendirmek, en iyi şekilde kullanmak, örgütlemek ve denetlemek zorundadır.²⁴

Biyo-iktidar biçimiyle birlikte bedenin itaatkâr, boyun eğen bir hâle gelmesini ise disiplin kavramıyla açıklar. Disiplinin temel amacı, iktidarın bireyde ve toplumda istediği normalliyi sağlamaktır. Beden, boyun eğen bir hâle getirildikten sonra beden üzerinde bir baskı durumu egemen olur. Disiplinci iktidar, insan bedenini makine olarak ele alır. Disiplinci iktidarın amacı, insanın davranışlarını ve hareketlerini disiplin altına alarak ekonomiye ait denetim modelleriyle birleştirmektir.²⁵ Foucault, biyo-iktidarın birey tarafından kabul edilmesini Panoptikon Model ile açıklar. Jeremy Bentham'a ait olan Panoptik Model, yaşama geçirilmemiş bir cezaevidir. Bu cezaevinin gerçekte bulunan cezaevlerinden farkı ortasında gözetleme kulesinin bulunmasıdır. Suçlular, bu kulede bulunan gözetleyeni göremezler ve aynı zamanda ne zaman gözetlendiklerini de bilemezler. Kişiler gözetlenmeseler bile kendilerinin gözetim altında olduğunu sanırlar. Bireyler böylece bu yapının içinde kendileri tarafından oluşturdukları sınırlamalarla kendilerini denetim altında tutarlar. Aynı şekilde birey, biyo-iktidar sistemi içinde sürekli denetim halinde olunca bir süre sonra kendi denetimini kendisi sağlamaya başlar.²⁶ Bu durum ise bireyin özne konumuna getirilerek iktidarı sorgulamadan kabul ettiği durumu açıklar.

Otorite, güç, iktidar kavramları birbirleriyle yakın anlamlar içeren ve bazen de birbirlerinin yerine kullanılan kavramlardır. Sosyoloji profesörü Richard Sennet'in Otorite adlı eserinde otorite, kardeşlik,

¹⁹ Yalçınkaya 2013, 88-93

²⁰ Ağaoğulları 2015, 405-409

²¹ Ağaoğulları 2015, 443-451

²² Foucault 2014, 73

²³ Foucault 2014, 75

²⁴ Foucault 2014, 17

²⁵ Aslan 2012, 61

²⁶ Durutürk 2018, 965-966

yalnızlık, ritüel kavramlarına ait çalışmalar bulunur. Ona göre, topluma ait bu duygular siyasi sonuçlara sebep olur. Aynı zamanda bu duygular insanların bir arada yaşamasını sağlayarak toplum olmayı yaratır.²⁷ Richard Sennet, otoritenin temel bir ihtiyaç olduğunu çocuklar ve yetişkinler üzerinden ele alır. Çocuklar, kendilerine yol gösterip kılavuzluk eden kendilerine güven veren bir otorite isterler. Yetişkinler için otorite ise başkalarına gösterilen ilgidir. Sennet'e göre, güç sahibi olmak ve bu güçle diğer insanları disipline sokarak yönlendirmek ve daha yüksek bir standarda göre hareket etmelerini sağlamak otoritenin temel ögesidir. O, otorite de bulunan niteliklerin güven, üstün yargılama gücü, disiplin uygulama yeteneği ve korku uyandırma kapasitesi olduğunu söyler. Otorite kavramı çoğu zaman "iktidar" kavramıyla eşanlamli şekilde kullanılır. İngilizcede "otorite" sözcüğünün kökeni "yazar"dır; yani otorite üretkenliği çağrıştırır. Bununla birlikte, "otoriter" sözcüğü baskıcı bir kişiyi ya da sistemi tanımlamakta kullanılır.²⁸ Öznenin ne bilmesi, ne konuşması, ne hissetmesi gerektiğini iktidar araçları belirler. Bu görüşün en önemli temsilcisi Max Weber'dir. Weber'e göre, bireyler iktidar hakkında birçok görüş meydana getirirler; ama bunlardan belli başlı bazı görüşler insanların iktidardakileri otorite olarak idrak etmesine yol açar. Bu belli başlı görüşleri de iktidarın insanlar üzerinde uyguladığı denetimler meydana getirir. Weber, otoriteyi yasalarla özdeş hale getirir. Ona göre, insanlar yasal olarak yetkisi bulunmayan kimseye itaat etmezler. Bir toplulukta insanlar gönüllü olarak boyun eğdikleri zaman orada otorite duygusu bulunur. Günümüzde otoriteye duyulan korku yasal olduğuna inanmadığımız insanların tuzağına düşmekten kaynaklanır.²⁹ Sennet'in düşüncesine göre otorite güvenli olmasa bile insanlar buraya yine de güç noktası olarak bakmalıdır. Aynı zamanda insanlar, adaletlerine inanmadıkları otoriteden hiçbir talep de bulunmayarak onlara boyun eğmekten kurtulur. Otoriteye boyun eğmekten kurtulamayan ve onu reddedemeyen insanların yadsıma kültürüne maruz kaldıklarını ifade eder. *"Yadsıma kültürünün etkisi özel yaşamımızdaki otorite oluşumu ve otorite parçalanışıyla kamu alanındaki otorite arasındaki ilişkiyi koparmak yönünde olmuştur. Kamu alanında otorite, yüz yüze gelinmesi gereken dışsal bir olarak görünür."*³⁰

Sennet, toplumsallaşmanın modernlik ve kapitalizm sonucunda bozulduğunu belirtir. Bunun sonucunda toplumsallaşma yüzeysel hale gelirken kamuya ait olan alan savunma alanı haline gelir.³¹ İktidarın dayanak noktaları ve iktidarın devam etme şekilleri incelenirken özellikle İtalyan düşünür, siyasetçi ve sosyalist kuramcı olan Antonio Gramsci'nin çalışmalarında yer alan hegemonya kavramına başvurmak gerekir. Siyasal hegemonya, baskı ve zorlamadan ziyade rıza çevresinde şekillenen iktidar kurma biçimidir. Yönetimde ve siyasi hâkimiyetlikte söz sahibi olan her sınıf, tüm toplumu organize ederek yönetme gücüne sahip olduğunu kanıtlamak zorundadır. Bununla birlikte yönetme gücüne sahip olan sınıf hegemonik üstünlüğünü kurar. Buna göre hegemonya terimi, şu şekilde ifade edilir:

"Hem yönetici bir sınıf olarak proletaryanın hem de yönetimin uygulamasına ilişkindir. Bu egemen sınıfın, karşıt gruplar üzerinde zorunlu olarak uygulayacağı zorlama demektir. Fakat bu proletarya ile işbirliği yapmaya hazır olan ve bu tutumuna etkinlik kazandırılması söz konusu olan müttefiklerinin fikir ve kültür alanında yönetilmesi de demektir. Hegemonya yönetimin olumlu yönünü de geliştirir."³²

Hegemonya, yöneten ile yönetilen arasındaki zıtlığı ortaya koyarak yeni tarihe ait bir grubun kurulmasını, daha sonrada kurulan bu grubun yönetimi ele geçirmesini sağlamak bakımından önemlidir.³³ Bazı toplumlarda baskıcı ve ısrarcı tutumlar yerini rıza ve hegemonyanın oluşturduğu uygulamalara bırakır. Bu uygulamalar propaganda çalışmaları ve bu çalışmaların oluşturduğu iletişim araçlarıdır. Bu iletişim araçları hem kamuoyunda etkili araçlar olduğundan hem de geniş kitlelere ulaşabilmeleri bakımından iktidar tarafından propaganda araçları görevinde kullanılır. İktidarlar, devamlılıklarını ve otoritelerini sürdürürebilmek için reklam, pazarlama ile televizyon, gazete, radyo, sinema gibi kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duyarlar.

²⁷ Bilgir 2015, 268

²⁸ Sennet 2011, 25;27-28

²⁹ Sennet 2011, 30;32;36

³⁰ Sennet 2011, 195

³¹ Bilgir 2015, 275

³² Gramsci 1997, 28

³³ Dural 2012, 312

Onlar da İnsandı Romanında Özne ve İktidar İlişkisi

Birçok dönemde farklı şekillerde algılanan özne ve iktidar, birbiriyle ilişkili ve birbirinden ayrılmaz kavramlardır. Aralarında olan bu ilişki sonucunda özne, iktidar tarafından şekillenir. İktidar, bireylerin yapmayı istemediği şeyleri baskı, otorite ve güçten yararlanarak yaptırmaya çalışır. Bu sayede bireyler, boyun eğen ve itaat eden özneler hâline gelir. Bireyler iktidarın dayattığı otoriteyi reddettiği zaman birtakım yaptırımlara maruz kalır. Bu tutumlardan en yaygın olanı cezalandırma yöntemidir. İktidar, bu yaptırımlarını hapisane, akıl hastanesi gibi kurumlar bünyesinde yürütür. Böylelikle bireyler gözetim altında tutularak düzene dâhil edilir.

Cengiz Dağcı eserlerinde hak-haksızlık, mağduriyet durumlarıyla iktidara maruz kalan öznelere yer verir. Yazarın yaşadığı dönemde meydana gelen savaşlar, Sovyet rejiminin yaptırımlarına maruz kalması, hayatını sürdürdüğü yerlerden sürgün edilmesi ve haklarının ellerinden alınması gibi olaylar onun birçok eserinde olduğu gibi *Onlar da İnsandı* adlı romanına da yansır.

1. Öznenin Ötekileştirilmesi

Cengiz Dağcı, *Onlar Da İnsandı* adlı romanında, öznenin ötekileştirilip nesne konumuna getirilmesini çeşitli karakterler üzerinden anlatır. Anlatıda yer alan Tatar genci, iktidarı elinde bulunduran rejim tarafından nesneleştirilen insanlar arasında yer alır. Romanda İvan'ın, Bekir'in evine yerleşmesinden bir hafta sonra şosedde otomobil durur. Otomobilden iki Rus ile Rusa benzemeyen biri iner. Bir süre sonra Rusa benzemeyen adamın Tatar olduğu ortaya çıkar. Ertesi sabah bu Tatar yanında iki Rusla beraber her evden en az bir kişiyi kooperatifin önünde toplar, onlara sosyalizm, proletarya gibi birtakım kavramlarla kimsenin anlamadığı konuşmalar yapar. Tatar genci, bu konuşmalar sırasında devlete karşı uzun uzun övgülerde bulunur. Köylülere toprağın iyi sürülmediğini, ekinlere iyi bakılmadığını söyler. Yarış, birlik ve Komünist Partisi'yle köylüler arasında sıkı bağın olmamasını da bunun nedeni olarak gösterir. O Tatar genci, köylülere eski beylerin at oynattığı günlerin geri kaldığını, artık herkesin sosyalizme sarılıp köyde kolhozun kurulması gerektiğini ifade eder. Ancak köyde bulunan kimse kolhozun ne anlama geldiğini bilmez. Tatar genci de kolhozun Türkçe karşılığını bilmediği için onu köylülere, "kollektivnoye hozsasyvo"dur diyerek tanımlar.³⁴ Kızıltaş'ta bulunan insanların kendi milletinden olmasına rağmen onların ellerindeki topraklarının alınmasını isteyen, Ruslarla iş birliği yapan bu Tatar genci, kendi milletine yabancılaşmış bir karaktere sahiptir. O da inandığı rejim ve Sovyet yönetimine körü körüne bağlanır. Toprağı; ata mirası, vatan olarak gören Tatarlara nazaran o, toprağın ve malın devletin olduğunu bu yüzden de devlete verilmesi gerektiğini savunur. Bu yönüyle Tatar genci milletine, değerlerine yabancılaşmış öteki konumundadır.

Metinde yer alan özne-iktidar ilişkileri etrafında güç ve iktidarın öznenin iradesini yok saymasına, insan doğasını ve özgürlüğünü sınırlamasına bağlı olarak olumsuzluk ifade eder. İktidar, onu savunan kişilerin elinde özneyi ezen, yok eden bir alete dönüşür. İnsana kendi hayatının öznesi olma imkânı tanımaz. Bu durum Foucault, tarafından "tebaa" olarak adlandırılır.³⁵ Böylece özne, kendisini şekillendiren iktidarın nesnesi hâline gelir.

2. Güç, Şiddet, Baskı, Otorite ve Cezalandırma

İktidarın özneyi nesne konumuna getirmede kullandığı en etkili araçlar güç, şiddet, baskı ve otoritedir. "Şiddet; güç, zorlama ve baskı yoluyla bedensel ya da ruhsal zarara neden olan söz, yaklaşım, tutum ve hareketlerin tümüdür."³⁶ Şiddetin fiziksel, cinsel, duygusal olmak üzere birçok çeşidinden söz etmek mümkündür. Şiddet kavramı, kısaca "bir harekette doğan güç" olarak tanımlanır.³⁷ Bu güç, genellikle insanın başka bir insan üzerinde gerçekleştirdiği zor, kuvvettir. Fakat bir de gücün yetki anlamı vardır. Bu yetki, iktidar tarafından bir kişi ya da gruba tanınan haktır. İktidarın bu hakları verdiği grup, başka grup ya da kişi üzerinde baskı, otorite kurar. İktidarın otoritesini sorgusuz sualsiz kabul eden bu güç sahibi kişiler, iktidarın dayatmak istediği fikirleri diğer insanlara dayatmak için onlar üzerinde otorite ve baskı kurar. Yöneten ve yönetilen ayrımının olduğu her toplum kendi iktidarını biçimlendirmekte ve bireyler bu iktidara boyun eğmektedir.

³⁴ Dağcı 2007, 384-391

³⁵ Gariper ve Küçükçoşkun 2014, 116

³⁶ Koçöz 2011, 247

³⁷ Türkçe Sözlük, 2011, 2223

Onlar da İnsandı adlı romanın başında ve sonunda iki ayrı toplum yer alır. Romanın başındaki Kızıлтаş toplumu birbirini tanıyan, güvenen, her konuda dayanışma içinde olan insanlardan oluşur. Bu toplumun benzerlerinden en önemli farklarından biri aynı soya, aynı inanca, aynı ekonomik koşullara sahip olup uzun yıllardır bir arada yaşamalarıdır. Kızıлтаş köyünde yaşayan insanlar, can ve mal güvenliğini sağlamak için hiçbir otoriteye ihtiyaç duymazlar. Ayrıca köyde devlete bağlı jandarma gibi kolluk kuvvetlerine rastlanmaz. Hikâyenin ilerlemesiyle birlikte toplum içindeki bu birlik, önce Rusların köye gelmesiyle daha sonra ise devletin köye müdahalesiyle bozulur.

Köyde huzurun bozulmaya başlaması ve köylülerin mal güvenliğinin kaybolması ilk olarak yabancıların köye gelmesiyle başlar. Rusların köyde görülmesiyle birlikte hırsızlıklar baş gösterir. Mal emniyetleri tehlike altına giren köylüler, kümeslerini kilitlemek, köpek beslemek zorunda kalırlar. Köydeki huzurun bozulmasının ikinci büyük nedeni ise ırz güvenliğinin yitirilmesidir. Bekir'in evini açtığı, her türlü yardımda bulunduğu İvan, Bekir'in kızı Ayşe'ye tecavüz etmeye kalkar. Köyde oluşan son bozulma ise can güvenliğinde meydana gelir. Kala Mala'nın vefat etmesi üzerine onu âdetlerine göre defnetmek isteyen köylüler, İvan'la birlikte Remzi'yi yollarlar. İvan kaza süsü vererek Remzi'yi öldürür. Rusların Tatarlar üzerinde uyguladığı psikolojik ve fiziksel şiddet, eskiden özgür ortam içinde yaşayan köylülerin baskı altına girmelerine sebep olur. Romanda rejimin baskıcı gücünü temsil eden zalim ve acımasız Ruslar, köyde bulunan insanların canlarına, mallarına, namusuna göz dikerler. Kızıлтаş halkı ise saf, iyi niyetli olmaları nedeniyle güçsüz insanlardır. Köyde birtakım olumsuz olaylar görülmeye başlasa bile onlar, o olaylara kötü yönden bakmazlar.

Rusların zalim yüzünü romanda Vasil Dimitroviç Yegerof isimli figür temsil eder. Kızıлтаş halkının köylerinden sürülmesi ve yerine Rusların yerleştirilmesiyle görevli olan Yegerof'un, köyde yaşayan ve sisteme karşı direnen insanlara baskı, şiddet uygulanması için askerlerine emir vermesi onun Sovyet rejimine inanmış kişilik olduğunu gösterir. Bu görüşlerini de romanda şu cümlelerle ifade eder:

*Arkadaşlar, yine de tekrar ediyorum. İnsaf, merhamet dene şey biz Bolşevikler için hem ayıp hem de tehlikelidir; bunu unutmayınız! Tatarların çoğu bize karşıdır; bizim ideallerimiz onlara uzaktır. Rus köylüsüyle Kırım köylüsü arasında büyük fark var. Rusya köylülerine yapılan muamele bura köylülerine yapılmadı, onları yalnız kuvvet ve zorla yetiştirebiliriz. Rusya hudutları içinde yaşamalarına rağmen Kırım topraklarını kendi öz toprakları, Tatar toprakları sanıyorlar.*³⁸

Ruslar kendileri dışındaki milletlere ve onların ideallerine saygı duymaz. Bu durumun en belirgin örneğini İvan oluşturur: “İster küfrederim, ister döverim, Çünkü ben Rus'um, hem de Naçalnik'im, sense Tatar'sın! Tüketirim sizi Müslümanlar sizi Müslümanlar! Bekir'in Ayşe'si elime düşsün bir onu da böyle döveceğim, Remzi'yi de türmeye atacağım.”³⁹ Kendi idealleri uğruna diğer halkları yurtlarından ve topraklarından atmak için ellerinden geleni yaparlar. Milliyetçilik duygusuyla bezenen Tatarlar onlar için büyük tehdit oluşturur. Vasil Dimitroviç'e göre, sistemin yaşaması, gelişmesi için bu insanların denetim altına alınması gerekir. Bunun üzerine askerlerini köyde kolhoz kurulması ve köylülerin bu konu hakkında bilgilendirilmesi için görevlendirir. Askerlerine, Sovyet sisteminin fikirlerini kabul etmeyip boyun eğmeyenlerin öldürülmesini emreder. Ona göre, partisinin ve hükûmetin temel taşı kuvvet oluşturur. Emrinde görevli insanları da ellerinde bulunan bu gücü düşmana karşı kullanmaları için teşvik eder.

3. Gözetim ve Gözetleme

Gözetim kelimesi, ilk olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru kişinin hareket, hâl ve tutumlarını yakından takip etmek amacıyla ortaya çıkar. Bu kavram, “gözetme işi, nezaret ve himaye” gibi anlamlarda kullanılır. Aynı zamanda yine sözlükte, gözetimin hukuk alanında, “gözaltı” anlamında kullanıldığı belirtilir. Bu bağlamda, “Bir çalışma ya da uygulama sürecini etkinlik ve amaca uygunluk bakımından yakından denetleme”⁴⁰ anlamına gelir. Bu tanım gözetimin, devlet tarafından bireylerin denetim altında tutulmasını akla getirir. Kısacası gözetim sözcüğü, bireylerin davranışlarını kontrol altında tutmak ve yönetmek anlamına gelir. Gözetleme kelimesi ise “gözlemlene veya gözetleme işini yapan kimse”

³⁸ Dağcı 2007, 423-424

³⁹ Dağcı 2007, 186;188

⁴⁰ Sencer 1981, 47

olarak tanımlanır. Gözetleme işi yapan kişiler ya da kurumlar insanları kontrol altına alarak ve boyun eğdirerek gözetim altında tutarlar.

Sosyal kuram açısından incelendiğinde gözetim konusuna değinen ilk isim Karl Marx'dır. Marx'a göre gözetim kelimesi, emek ve sermaye arasındaki ilişkinin sonucunda meydana gelir. Kapitalizmin ilerlemesi sonucunda köleliğin kalkmasıyla birlikte emeğin önceki sistemlerle çalışması mümkün olmaz hâle gelir. Özgür hâle gelen işçilerin, kısıtlı ücretlerle yüksek performanslarda çalışır hâle getirilmeleri için denetlenmeleri gerekmektedir. Bu olayın sonucunda ise işçileri kontrol altına almak, onları denetlemek için "yönetim" kavramı geliştirilir. Max Weber ise Marx'ın görüşlerini geliştirerek bürokratik idarelerin niteliklerinden birinin, bireylere ait şahsi ürünlerin toplanarak kullanılması yoluyla gözetim yapmak olduğunu belirtir. O, bu sistemin verimliliği üst aşamaya taşıdığını, yüksek dereceye ulaşan vakanın, toplumsal denetim olduğunu vurgular. Weber, gözetim görüşünde, bilginin temelinde yer alan akılcılığın toplumu bir kafes gibi sardığını ifade eder.⁴¹ Gözetim, modern ulus devletlerin kapatılma kurumlarıyla birlikte yeni nitelik kazanır. Kapatılmanın ilk faaliyetleri Orta Çağ'da meydana gelen salgın hastalıkları önleyebilmek için ortaya çıkar ve 17. yüzyıla birlikte köklü değişikliklere uğrar. Foucault'ya göre, bu değişimin nedeni Fransa'da kurulan "Genel Hastane" adlı kurumdur. Çünkü bu kurumun kurulmasından kısa bir zaman sonra Paris nüfusunun büyük kısmı kurum tarafından gözaltına alınır. Foucault ise bu durumun tıbbi amaç taşımadığını vurgular.

Toplumdaki daimi doğruları inceleyen Michel Foucault, biyo-iktidarın ilerlemiş görüntüsü olarak çok yıldan beridir insanlığın içerisinde bulunan gözetleme ve boyun eğdirme yönteminin bir sonucu olarak modern devletlerin gözetim sistemine sıkça başvurduklarını belirtir. Bu yöntem iktidarın kurulması ve biçimlenmesi için geliştirilir. Ancak bu durum zamanla insanların hayatlarının kontrol altına almasına sebep olur. Böylece toplumda varlığını sürdüren gözetim sistemi; okul, hastane, askeriye, hapisane vb. alanlar bünyesinde daha da gelişir. Foucault'ya göre iktidar, her yeredir ve birey onun etkisinde kurtulamaz.⁴² Modern kapatma kurumları içerisinde yer alan ve 17. yüzyıla kadar görülmeyen hapisaneler, Michel Foucault'nun gözetim kavramının anlaşılabilmesi için önemlidir.

Onlar da İnsandı romanında gözetleme ve insanları denetim altında tutma unsuru olarak türme kullanılır. İlk başlarda köy halkının ne olduğunu bilmediği türme, daha sonra Çilingir'in oraya atılmasıyla birlikte anlam kazanır. Bütün ilkleri onun yaşadığı gibi türmeye de ilk kez o atılır. Çilingir, anlatıda, "komolizma mapushanesi" olarak adlandırdığı türmeyi arkadaşlarına şöyle anlatır:

Ruslar, Memişin Deresi üstünde bir bina yaptılar. Bina da değil ya, çünkü bacası yok. Bir penceresi var, ama demirli. Ne kapısı kapı, ne damı dam! Bir gün bizimkiler toplanmışlar binanın yanına, bakmışlar, birbirine sormuşlar, İvan bu ne binası diye. İvan da, türme, demiş.⁴³

Eskiden sadece şehirlerde bulunan, askerden kaçanların, soyguncuların ve politikacıların atıldığı türmelere artık köylerde de rastlanılmaya başlanır. Bu durum Sovyet yönetiminin köy ve şehirde bulunan tüm insanları gözetim ve denetim altında tutmayı hedeflediğini gösterir.

Romanda insanları denetim altında tutmanın bir diğer ögesi ise Kırım halkının yaşam şeklinin değişmesine neden olan "kolhoz" sistemidir. Cengiz Dağcı, kolhoz sistemi için şu görüşlerini dile getirir: "1931-32 yılında kuruldu kolhoz rejimi Kızıлтаş'ta. Kızıлтаşlı onurunu, toprak sevgisini bir kenara itti ve hayatta kalabilmesi için ailesinin açlıktan ölmemesi için maaşsız, ayda birkaç kilo unun karşılığında bir işçi olarak çalıştı kendi toprağında. En ufak bir tepki gösteren, rejime karşı söz söyleyen kimseler, özellikle kolhozlaşmanın ilk yılında Kızıлтаş'tan çıkarılıyor ve bir daha Kızıлтаş'ta görünmüyorlardı."⁴⁴ Dağcı, kolhozun Kırım halkını yoksulluk boyutuna kadar getirdiğinden ve halkın kendine ait topraklarında bir esir gibi çalışmak zorunda olduğundan bahseder. Ruslar kolhoz sistemiyle Kırım halkına ait olan toprak üzerinde söz sahibi olmaya başlarlar. Kendilerine ait olan topraklarda Rusların kurduğu bu sistem yüzünden köle gibi çalışmak durumunda kalan halk, devletin devamlılığını

⁴¹ Sönmez 2016, 268-269

⁴² Uzunkaya 2017, 299

⁴³ Dağcı 2007, 252

⁴⁴ Kocakaplan 2012, 26

sağlamak için bir “yakıt insan” olarak görülür. Bu bireylerin devlet açısından tek rolü devletin sürekliliğini sağlamak ve bu gayede gerekirse canını ve malını feda etmesidir.

Bireylerin kendilerini yönetme hakkını kendi isteğiyle iktidara verdiği yönetimlerde öznelere, kendilerini hür, bağımsız sanacak, kendi varlığını, sağlığını devletin devam etmesini sağlayacak bir parça olarak hisseder. İnsanların iktidar tarafından sürekli olarak gözetlendiği toplumda öznelere, direnişlerini kaybederek işlevsiz hale gelir. İktidarın ve onun dayattığı sistemin her şeyi gören ve duyan tavrı insanlar üzerinde bir korku iktidarını doğurur. Bu durum da öznelere özgür oldukları yaşam alanlarını kaybetmesine sebep olur.

4. Yersizleştirme/ Sürgün

Yer kelimesi, mekânın ya da çevrenin, dilin ve tarihin çok karışık şekilde yer alan bağlantısını tarif etmek için kullanılan kelimedir. Bir devletin başka ulusları, toplulukları, siyasal ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılması veya yayılmayı istemesini ifade eden Kolonyalizmin en önemli öğelerinden biri, dil, yer ve tarihin aralarında olan bu ilişkiyi ilerlemiş aşamada faaliyete geçirme kabiliyetidir. Göç, köle hâle getirme, taşınma gibi faktörlerin neden olduğu yersizleştirmelerin yanında, yerli şahsiyetlerin ve kültürlerin, onlardan daha kudretli olduğunu kabul eden soylar veya kültürler tarafından bilinçli ya da bilinçsizce kontrol altına alınması da yersizleştirme özelinde kimlikler üzerinde derin yıkımlar meydana getirir. Yer, doğrudan doğruya sadece mekân ya da çevre anlamına gelmez. Bazen dil ile yer arasındaki ilişkinin yıkılmasıdır, bazen de mekân/çevre, dil ve tarih arasındaki bağlantı eksikliğinin doğurduğu tanımdır.

Postmodernizmle birlikte ortaya çıkan yersiz-yurtsuzluk kavramının en genel kullanımı köksüzlük anlamındadır. Yersiz-yurtsuzluk hem bir yere ve yurda ait olmamak hem de bir düşünceye ait hissetmemekle ilgilidir. Bu kavrama en belirgin olarak Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin çalışmalarında rastlanır. Deleuze ve Guattari'ye göre kapitalizm, yeni toplum düzeni getirmek için mevcut olan yapıyı dağıtır, yurtsuzlaştırır. Toplumda kendi varlığını sürdürebilmek için insanları tekrar yurt sahibi yapar. Böylece kültürler, bireyler bir yandan köksüzleştirilip bir yandan da kapitalizmin varoluşu için yeniden yerleştirilir. Varoluşçu felsefenin önde gelen isimlerinden Martin Heidegger'e göre bireyler yurt-yuva olandan yurt-yuva olmayana doğru bir geçiş gösterir. Yurt olarak bildiğimiz yer modern çağın yöntemleriyle, iktidarın dayatmalarıyla çevrenin ve eski bağımlı kaybeder. Böylece insanlar, yurt-yuva bildiği yerden uzaklaşarak yurda benzemeyen yerin cazibesine kapılır, orayı sahiplenir.⁴⁵

Onlar da İnsandı romanında yersizleştirme, göç olgusu üzerinden verilir. Göç, siyasal, sosyal, dinî vb. durumlardan dolayı toplulukların bir yerden başka bir yere gitmesidir. Göç kavramı genel olarak iki şekilde gerçekleşir. Birincisi gönüllü olarak yapılan göç ikincisi ise zorunlu olarak yapılan göçtür. Yazarın romanda üzerinde durduğu göç türü olan zorunlu göç ise savaşlar, doğal afetler, ideolojik baskılar ve siyasal olaylar gibi gerekçelerle insanları yaşadıkları yeri terk etmeye mecbur bırakarak meydana getirilir. Mecburi olarak yapılan göçler insanlarda çaresizlik hissi yaratır. Bu durumda yazar tarafından romanda şu cümlelerle anlatılır: “Tanrım diyorum. Onlar da insan! Acı onlara! Kendileri gibi başkalarının da insan olduklarına inandır onları. Ötekiler, o hayvan gibi sürülüp götürülenler... Onlar da insandı!”⁴⁶ Zorunlu göç etme durumu romanda sürgün şeklinde görülür. Sürgün kelimesi “ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse; sürülme işi, nefî” anlamlarına gelir.

Romanda sürgünün en belirgin yönünü topraktan ayrı kalmak oluşturur. Bekir, kapısının önüne gelip yardım isteyen iki Rus'u evine alır. Bu kişiler, Kala Mala ile onun oğlu İvan'dır. Bekir'in bu iki Rus'a evini açarak topraklarının işgal edilmesini fırsat verir. Bütün Kırım halkında olduğu gibi Bekir için de vatan anlamını taşıyan ev, yani toprağın, düşman tarafından işgal edilmesi için açık hâle getirilmesi gizliliği ortadan kaldırır.⁴⁷ Çünkü Rusların Bekir'in eve girmesinden kısa bir zaman sonra Kırım topraklarını da işgal ederek halkı yerlerinden ederler. Bundan ötürü Ruslara güvenip onları evine alan Bekir, özelde Kırım ulusunu temsil eder. Kırımlılar, köyelerine gelen şöşenin onlar için rahatlık olacağını düşünür. Aslında Ruslar, kendi milletinden olan insanları Kırım'a yerleştirmek istedikleri için bu araba

⁴⁵ Ortaoğlan 2017, 1038

⁴⁶ Dağcı 2007, 478

⁴⁷ Tunç 2017,350

yolunu inşa ederler. Ruslar hakkındaki düşünceleri hep olumsuz olmasına rağmen Rusların köylülerin topraklarına el koyduğu haberlerine inanmazlar: “Toprak almak, can almak! Kim alır senin toprağını! Baba toprağı bu! Dünyada namus denen şey tükenmedi daha. Korkma, korkma!”⁴⁸ Esmâ'nın Bekir'e, Ruslara ne kadar mal ve mülkü olduğunu söylememesi gerektiğini hatırlatması bu durumdan şüphe duyduğunu gösterir. Ruslar'ın köyde çoğalmaya başlamasıyla birlikte birtakım hırsızlıklara maruz kalan köy halkı, evlerine kilit vurmaya başlar. Bu sırada Bekir'in gözü gibi kolladığı ineğı Macik'te kaçırlır, öldürülür. Genelde Kırım halkının özelde ise Bekir'in maruz kaldığı bu olaylar insanların kendi yerlerinde, yurtlarında mallarına başka milletlerin el koyduğunu gösterir. Bundan ötürü insanlar, aslında kendi yerlerinde yersiz hâle getirilir. İnsanların mallarının, topraklarının hiçbir güvencesi yoktur, hepsi Sovyet sistemi içerisinde yer alan Ruslar tarafından sömürülebilir.

Köyde meydana gelen depremden sonra Ruslar ortalıkta görünmez. Deprem tehlikesinin gittiğine inandıkları sırada asıl zulümlerini göstermek için ortaya çıkar. Vapurlara doldurularak Kırım'a getirilen Ruslarla birlikte köyde görülen Rus sayısı artmaya başlar. Gelen insanlar, köylünün evlerine yerleştirilir. “*Bu dağları Tanrı bizler için yarattı. Bu dağların arasında Türk de yaşar, Çıfit da, Rum da! Eh, Ermeni de yaşar. Ama Rus? Ama Rus?*”⁴⁹ diyen Bekir, Kırım'ın kültürel zenginliği içinde Ruslara yer olmadığını belirtir de Ruslar bu topraklarda uzun yıllar boyunca yaşayan insanları yok sayarak Tatar topraklarına yerleşir. “*Yavaş yavaş insanlar geliyordu, ama başka insanlardı bunlar. Bu toprağın, bu evlerin insanları değildiler. Kıyafetleri, dilleri, yürüyüşleri başkaydı.*”⁵⁰ Sovyet rejimi, köylülerin topraklarına, mallarına el koyar ve onları yersizleştirir. Köyler boşatılır, yerli halk rejim tarafından belirlenen çeşitli bölgelere sürülmek üzere götürülür. Kalmak isteyenlere ise Türklüklerinden ve vatanların vazgeçmesi şartıyla izin verilir. Böylece Kırım toplumu sosyal, fiziksel açıdan Sovyet sistemi tarafından kontrol altına alınır. Yersizleştirme romanda bireysel, sosyal olaylar ile Sovyetler'in ileri aşamaya ulaşmış sömürgeci güç olduğunu gösterir.

⁴⁸ Dağcı 2007, 65

⁴⁹ Dağcı 2007, 374

⁵⁰ Dağcı 2007, 450

Sonuç

İlk defa Antik felsefede bir tartışma konusu olan özne kavramı, Orta Çağ düşüncesinde Tanrı'nın buyruklarıyla Kilise'nin bağnaz düşüncelerinin etkisi altına kaldığı araca dönüşür. Orta Çağ düşüncesinin aksine Modern Çağ, kendi benliğinin farkına varan, davranış ile düşüncelerini belli bir kuruma göre belirlemeyen, doğrularını oluşturan ve bu doğrulara göre hareket eden bireyleri meydana getiren süreçtir. İktidar da özne kavramı gibi tarihsel dönemlerde farklı görüşler etrafında ele alınır. İlk Çağ'da devleti, insanların özgürlüklerine engel olan yapay bir kurum olarak gören Sofistlerin aksine Platon ve Aristoteles iktidarı daha sistemli bir şekilde ele alır. Planton'a göre devlet, aynı sınıftan insanların bulunduğu, eşitliğin önemli olduğu bir kurum iken Aristoteles'e göre farklı sınıflardaki insanların bir arada yaşadığı ve eşitlikle birlikte eşitsizliğinde yer alması gereken bir kurumdur. Orta Çağ düşüncesinde iktidar, Tanrı'dan gelen kutsal bir durum olarak görülür. İktidarı elinde bulunduranlar, Tanrı'nın simgesi olarak kabul edilir ve diğer kalan herkes iktidarı sorgulamadan onun isteklerine, emirlerine boyun eğer. Orta Çağ'ın sona ermesiyle geleneksel devlet zihniyetinden modern devlet anlayışına geçilir. On beş ve on altıncı yüzyıllarda ortaya çıkan Modern devlet kuramının temsilcileri Niccolo Machiavelli, Jean Bodin ve Thomas Hobbes'tur. Bu üç kurucunun ortak yanı, devletin toplum kaynaklı olduğunu ve meşruluğunda toplumda bulunduğunu savunmalarıdır.

Özne ve iktidar alanlarında yaptığı çalışmalarıyla tanınan Michel Foucault'da özne kavramı, diğer insanlar tarafından kontrol altına alınmakla birlikte kendine ait zihinsel kavrayışlarıyla bir yapıya bağlanandır. Toplumda ait olan uygulama ve yöntemlerle özne, yeni bir kimliğe bürünür, onu dönüştüren söylemleri taşıma görevini üstlenir. Foucault'ya göre iktidar ise hareket grubunun başka bir hareket grubu üzerinde tesir ettiği bütüne ait yapıdır. Ona göre, bir ilişkinin iktidarla ilgili ilişki olabilmesi için ya her iki tarafın sürekli harekette bulunması ya da ilişki de bir cevap alanının var olması gerekir. İktidar tarafından şekillenen toplumsal ilişkiler içerisinde oluşturulan özneler, iktidar-bilgi ilişkilerinin merkezinde yer alır. Foucault'ya göre de özne bu ilişkinin sonucunda ortaya çıkar. Bu oluşan özneler, bir merkeze bağlı olmayan iktidar tarafından yeniden yaratılır, dönüştürür.

Özne, gözetleme ve denetim araçları vasıtasıyla bireysel hâle gelir. Öznenin bireyselleşmesi de bilgi ile yasallaştırılan iktidar alanıyla olur. Ona göre, iktidar ilişkileri farklılık göstererek değişip dönüşebilir. Özneler, bağımsız ve direnme gösterebilecek olanağa sahip olmadıkları vakit orada iktidar ilişkilerinden bahsedilemez. İktidarın her şeyi kontrol eden, insanların özgürlüklerini kısıtlayan baskı sistemi olduğu düşüncesi kabul görülmez. Bireylerin var olmasında iktidar önemli bir faktördür ve bireyler bu iktidarın boyunduruğu altına iki şekilde girer; bireylerin sosyal yaşamın değişen dönüşen yapısı içerisindeki iktidara itaat ederler ve iktidarla olan bu ilişkilerde özne konumunda yer alırlar.

Bireyler, bir iktidara veya güç kudretini elinde bulunduranlara itaat ettikleri zaman toplumsal uyum ve kararlılık gerçekleşir. Ancak, insan akıl sahibi olduğu için bir süre sonra iktidarı tanımamaya başlar. Bunun sonucunda ya iktidar değişir, farklılaşır ya da iktidarda meydana gelen eksiklik kaosa neden olur. İktidar, yönetimi elinde bulunduran ve yönetilen bağlantısında yönetenin pozisyonunu belirleyen esas unsurdur. Yönetenin elinde bulundurduğu iktidarın devamlılığını sağlayan en önemli kavram ise otoritedir. Aynı zamanda iktidar da bulanan kişiler önder, başkan, otorite veya lider gibi isimlerle anılır. İktidar gücünü birey ya da toplum üzerinde uyguladığı otoriteden alır. Çünkü iktidarın var olmasını sağlayan itaat sistemidir. Bundan dolayı iktidar olmadan otoritenin var olması ve sürdürülmesi mümkün değildir.

İnsan, işlevsel davranışlar gösteren varlıktan bilen ve bildiğini anlamlandırıp kavrayan bir varlık olarak değişme gösterir. Fakat bilen, kavrayan özne zorlamaya ve yok sayılmaya maruz kalarak iktidarı elinde bulunduranların ürünü haline gelir, benliğini, değerlerini kaybeder. Bu durumda Cengiz Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* romanında, Sovyet sisteminin güç, zorlama, kudreti karşısında öznenin yazgısı ve bu yazgıya itaat etme şeklinde yansır. Bu durum, Cengiz Dağcı'nın eserlerinde hak-haksızlık, mağduriyet davranışlarıyla iktidarın dayatmalarına maruz kalan özneler şeklinde ele alınır. Yazarın yaşadığı zamanda ortaya çıkan savaşlar, Sovyet sisteminin kanunlarıyla karşı karşıya kalması, doğup büyüdüğü yerlerden sürgün edilmesi ve sahip olduğu hakların elinden alınması gibi durumlar onun birçok eserinde olduğu gibi *Onlar da İnsandı* adlı romanına da yansır.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Aslan, Tahir, Foucault'ta Özne ve İktidar, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2012.
- Bilgür, Merve Türkan, "Richard Sennet'in Çalışmalarında Toplumsallaşmanın Bazı Referans Alanları ve Modernlik", SÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, 34 (2015), 267-282.
- Can, Nevzat, Siyaset Felsefesi Problemleri, Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Cogito, Sivil İtaatsizlik, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Coşkun, Cüneyt, Michel Foucault: Özne ve İktidar, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2010.
- Çelebi, Vedat, "Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C. 5, S. 1 (2013), 512-523.
- Dağcı, Cengiz, Onlar da İnsandı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007.
- Dural, A. Baran, "Antonio Gramsci ve Hegemonya", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C. 11, S. 39 (2012), 309-321.
- Durutürk, Bilge, "Michel Foucault'un İktidar ve Özne Kavramlarına Bir Bakış: Gözetim Toplumu", Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, C. 53, S. 3 (2018), 959-972.
- Foucault, Michel, Özne ve İktidar, (Çev. Işık Ergüden- Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2014.
- Gariper, Cafer; KÜÇÜKÇÖŞKUN, Yasemin, "Aytmatov Anlatılarında Özne ve İktidar: Cengiz Han'a Küsen Bulut Örneği", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, S.11 (2014), 107-124.
- Gramsci, Antonio, Hapishane Defterleri (Belge, İstanbul), 1997.
- Keskin, Ferda, Söylem, Arkeoloji ve İktidar, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 1999.
- Kocakaplan, İsa, Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Koçöz, Remzi, "Şiddet Üzerine", Ankara Barosu Dergisi, 2011, 245-254.
- Ortaoğlan, Yıldırım, "Yurda Dönüş: Kaygı, Korku, Teknik", Ulakbilge Dergisi, C. 5, S. 13 (2017), 1023-1045.
- Sencer, Muzaffer, Yöntembilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981.
- Senemoğlu, Olkan, "Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles", İnsan ve İnsan Dergisi, S. 10 (2016), 42-63.
- Sennett, Richard, Otorite, (Çev. Kamil Durand), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2011.
- Sönmez, Barbaros, "Gözetim Toplununun Günümüz Tüketim Dinamikleri Bağlamında Yorumlanması", Selçuk İletişim, C. 9, S. 2 (2016), 268-270.
- Şahin, Bican, "Orta Çağ Siyasal Düşüncesi Aquinumlu Thomas", Siyasal Düşünceler Tarihi I, 2011, 1-20.
- Tunç, Gökhan, "Cengiz Dağcı'nın Onlar Da İnsandı Adlı Romanında Ulusal Alegori", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S. 19 (2017), 347-353.
- Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 2005.
- Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 2011.

Uzunkaya, Ferhat, "Gün Olur Asra Bedel'de Özne ve İktidar", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 43 (2017), 283-303.

West, David, Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, (Çev. Ahmet Cevizci), İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008.

Yıldızdöken, Çiğdem, "Heidegger'de Dasein'in Varlığı ve Zaman Meselesi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 53 (2017), 162-178.